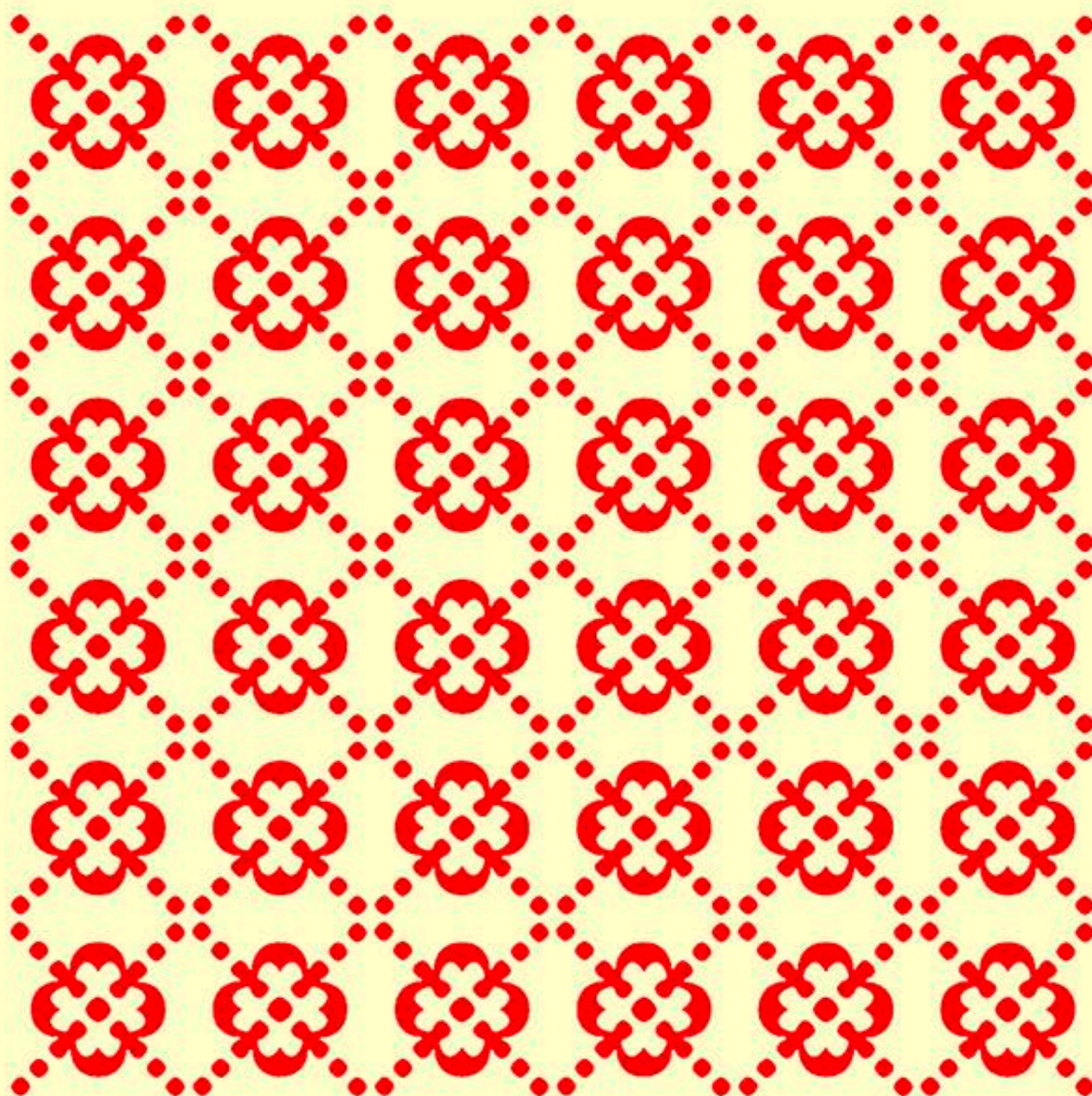

Lev Tolstoi

La mort d'Ivan Ilitx

Traducció de Francesc Payarols

EDITORIAL BARCINO

La mort d'Ivan Ilitx

EDITORIAL BARCINO

BARCELONA, 2020

Biblioteca Històrica de la Traducció Catalana

Volum 5

Consell d'edició de la col·lecció:

Denise Boyer (La Sorbonne - Université de Paris IV), Helena Buffery (University College Cork), Roger Friedlein (Ruhr-Universität Bochum), Enric Gallén, coordinador (Universitat Pompeu Fabra), Jaume Pòrtulas (Universitat de Barcelona), Patrizio Rigobon (Università Ca' Foscari Venezia), Joan Santanach, coordinador (Universitat de Barcelona), i Joan Ramon Veny-Mesquida, coordinador (Universitat de Lleida).

La Biblioteca Històrica de la Traducció Catalana és una iniciativa de

Càtedra Màrius Torres
d'Estudis sobre Patrimoni Literari Català

FUNDACIÓ////**CARULLA**

Amb la col·laboració de

LEV TOLSTOI

LA MORT D'IVAN ILITX

Traducció de Francesc Payarols

Estudi introductori
d'Ivan Garcia Sala

Editorial Barcino
2020

Aquest volum ha estat elaborat en el marc del projecte FFI2014-54915-P, finançat pel Ministerio de Economía y Competitividad, i també en el dels Grups de Recerca d'Estudis de Traducció, Recepció i Literatura Catalana (2017 SGR 224) i Identitats en la Literatura Catalana (2017 SGR 599), consolidats, de l'AGAUR de la Generalitat de Catalunya.

Primera edició: novembre de 2020

© de l'estudi introductori, Ivan Garcia Sala, 2020

© de la traducció, hereus de Francesc Payarols, 2020

Reservats tots els drets d'aquesta edició:

Editorial Barcino, S. A.

Via Augusta, 252-260, 5è

08017 Barcelona

www.editorialbarcino.cat

DL B 20925-2020

ISBN: 978-84-7226-865-4

Edició núm.: 868

Disseny de la coberta: Claudi Usandizaga

Disseny de l'interior i maquetació: El Calaix

Fotocomposició i impressió: Fotoletra, S. A.

TAULA

ESTUDI INTRODUCTORI, d'Ivan Garcia Sala	9
1. El context	11
2. El traductor	12
3. L'obra	15
4. Traducció i recepció a Catalunya	17
5. La traducció	20
5.1. <i>La transcripció</i>	21
5.2. <i>Errors de sentit</i>	23
5.3. <i>Adequació o acceptabilitat?</i>	31
6. Conclusió	45
Bibliografia	46
Lev Tolstoi, <i>La mort d'Ivan Ilitx</i> . Facsímil	51

ESTUDI INTRODUCTORI
Ivan Garcia Sala

1. EL CONTEXT

A finals dels anys vint i principis dels trenta del s. XX, quan es publica la traducció de *La mort d'Ivan Ilitx* de Francesc Payarols, la maduresa del sistema literari català i el desenvolupament d'una sòlida escola de traducció posen en relleu entre intel·lectuals i lectors la necessitat de traduir directament les literatures perifèriques.

Fins aleshores, la majoria d'elles s'havien traduït mitjançant llengües interposades. La literatura russa no havia estat pas una excepció: el desconeixement del rus en el nostre país d'ençà que se'n començaren a fer traduccions l'any 1886 obligà els traductors catalans a recórrer a les versions franceses i, en menor grau, alemanyes. Algunes d'aquestes traduccions indirectes són francament lloables, com les de Gógol fetes per Carles Riba, que partí de versions de l'alemany, sempre més curoses que no pas les franceses. Però a partir dels anys vint, amb l'interès creixent per l'URSS i l'arribada d'exiliats russos, la situació començà a canviar, tot i que la primera traducció directa no es deu pas a un rus, sinó a un txec, Rudolf Jan Slabý (Llanas 2009). Les seves traduccions de Puixkin, tanmateix, passaren pel sedàs de Carles Riba, que en feu una profunda revisió com es posa de manifest en l'epistolari del poeta català (Riba 2012). Deixant de banda aquest cas, la majoria de traduccions del rus continuaren sent indirectes, tot i que és evident que a mitjans dels anys vint els intel·lectuals catalans eren conscients de les inexactituds i problemes de les traduccions franceses.

Com ja vaig comentar en un article anterior, l'èxit de les obres de Dostoievski i la seva canonització a Europa obriren entre els

intel·lectuals catalans el debat sobre la qualitat de les traduccions franceses, la pràctica de la traducció indirecta en general i la situació de la literatura russa a Catalunya en particular, debat que es mantingué ben viu fins als anys trenta (Garcia 2014:149-158). En aquest context, l'editorial Proa i la seva col·lecció «A tot vent», dirigida per Joan Puig i Ferrer, es posà com a objectiu publicar els clàssics russos sense llengües interposades. Així és com començà la seva tasca de traductor directe del rus Francesc Payarols; poc més tard, s'incorporà al mateix equip Andreu Nin. No deixa de ser interessant recordar que, quan aparegueren les primeres traduccions de Payarols, alguns, com Josep Pla, dubtaren de l'existència d'un traductor directe del rus, i cregueren que Francesc Payarols era un pseudònim (Manent 1997:114), com el que en aquells moments feia córrer la Biblioteca Univers, Olga Savarin (Garcia 2014: 147-149; 158-164).

2. EL TRADUCTOR

Josep Vallverdú comentava pocs mesos després de la mort de Payarols que «el modest però gran traductor de l'alemany i del rus mereix que es perpetui el seu record» (Vallverdú 1998: 223), posant de manifest així que la seva figura havia quedat gairebé oblidada fins aleshores.

El primer a recordar-la fou Albert Manent l'any 1992 amb l'article «Francesc Payarols, primer traductor del rus al català», publicat a *Serra d'Or* (391-392, 564-565; també a Manent 1997: 113-116). Després, poc abans de morir, quan complí 101 anys, Payarols fou entrevistat per Carles Barba a *La Vanguardia* (1997: 67-68).

Però, en realitat, és gràcies als articles de Pilar Estelrich que tenim la informació més detallada i completa sobre la seva vida i obra (1998, 1999, 2000). A partir d'aquests, el nom de Payarols sol es-

mentar-se en tots els estudis sobre història de la traducció del rus al català —vegeu, per exemple, l'article de Xènia Dyakonova i Ferran Mateo sobre traductors del rus (Dyakonova 2011) o la pàgina amb documents i fotografies que li dedica l'Associació d'Escriptors en Llengua Catalana (<https://www.escriptors.cat/autors/payarolsf>).

Darrerament, ha estat tractat per part de Judit Figuerola en el marc de la seva recerca sobre Andreu Nin i Edicions Proa (2018: 20-23), i encara n'ha donat una visió molt més àmplia i profunda la tesi doctoral de Noemí Llamas, on Payarols és reivindicat, juntament amb Nin, com a agent del polisistema literari català dels anys trenta (2018).

Francesc Payarols Casas (1896-1998), mestre de formació, de ben jove combinà la feina de comptable amb l'estudi d'idiomes, una de les seves grans aficions. D'entrada aprengué el francès a l'escola, i de forma autodidacta i amb alguns professors particulars, l'alemany i l'anglès; més tard, fascinat per la música russa que escoltava al Liceu, el rus. Començà a estudiar-lo amb un manual basat en el mètode de Gaspey-Otto-Sauer, amb gramàtiques alemanyes i un diccionari alemany-rus.

També rebé algunes classes particulars d'una noia russa, Sònia Davidoff Kopel, filla d'uns pelleters de Rostov que havien emigrat l'any 1905; segons Payarols, malgrat que parlava rus a casa, no coneixia prou la llengua com per ensenyar-n'hi la gramàtica (Manent 1997: 114). Al cap de poques classes, ella va voler deixar-les i, aleshores, Payarols s'hi va declarar; van aconseguir casar-se després de certes dificultats, ja que ella era jueva. Un cop units en matrimoni, tot i que feren intents de parlar el rus, acabaren abandonant-lo (Estelrich 1998: 141; 1999: 50-52).

Gràcies al seu coneixement d'aquesta llengua, vers l'any 1926, l'editorial Proa contractà Payarols com a traductor. El 1929 es publicà la seva primera traducció, *Pares i fills* (*Отцы и дети*), de Turguénev, que seguien *L'etern marit* (*Вечный муж*), de Fiódor Dos-

toievski (1929), *La mort d'Ivan Ilitx / Amo i ciat / Tres morts* (Смерть Ивана Ильича / Хозяин и работник / Три смерти, de Lev Tolstoi (1930), *Els senyors de Golovliovi* (Господа Головлевы), de Mikhaïl Saltikov-Sxedrín (1931), *Els mugics* (Мужики), d'Anton Txèkhov (1931), *Els cosacs* (Казачи, 1933) i *Hadjí-Murat* (Хаджи-Мурат, 1934), de Tolstoi, i *Iama* (El femer) (Яма), d'Aleksandr Kuprín (1935). En conjunt, foren vuit els llibres que traduï del rus.

Les circumstàncies posteriors, tanmateix, el portaren a deixar de traduir-lo i, finalment, el perdé com a llengua de lectura. D'entrada, quan Puig i Ferreter abandonà la direcció de Proa, Payarols, juntament amb Marcel·lí Antich, va fundar l'Editorial Atena (1935), pensada per publicar literatura universal, però l'empresa va durar un any, i no hi feu cap traducció del rus. Més tard, es decantà definitivament per l'alemany quan començà a treballar per a l'Editorial Apolo i per a l'Editorial Labor, per a la qual feu traduccions al castellà.

Després de la guerra, instal·lat a la Seu d'Urgell i, anys més tard, a Lleida, exercí com a professor de l'alemany i de l'anglès, i seguí llargament amb la seva labor com a traductor al castellà. Segons Estelrich, l'abandó de la llengua russa es produí gradualment, per manca de temps per dedicar-s'hi, a partir de l'any 1936 (1999: 58). Però algunes de les traduccions del rus que va fer per a Proa s'han anat reeditant a partir dels anys vuitanta, entre d'altres, *La mort d'Ivan Ilitx*, per Tres i Quatre, l'any 1989, reeditada el 1999 i revisada per Enric Iborra, que també n'escrigué el pròleg i hi feu un apartat de propostes didàctiques. Recentment l'editorial Marbot n'ha recuperat dues, «pel seu indiscutible valor literari», segons diu el catàleg de l'editorial, i les ha publicades revisades per Anna Guelbenzu: l'any 2011 *Pares i fills* i el 2014 *La família Golovliov*. La revisió de Guelbenzu, deixant de banda les notes, incideix en el lèxic, fent-lo més proper al lector actual i, sobretot, refà les estructures d'algunes oracions, allunyant-les de la literalitat (Llamas 2018: 236).

Voldria cloure aquest apartat biogràfic amb les paraules que li dedicaren algunes de les persones que hi feren amistat. El lingüista Joan Veny, que coincidí amb Payarols fent tots dos de professors de llengua a Lleida als anys seixanta, el recorda, segons em comentà, com un home de gran bondat, molt generós, pragmàtic (en contrast amb el caràcter de la seva esposa Sònia, somniadora i mística), amant de la música (tenia una col·lecció de discs extraordinària per a aquella època i organitzava cursos i audicions per a alumnes i professors a l'institut), i era un gran coneixedor de la literatura catalana i del catalanisme.

Així mateix, Josep Vallverdú, que també coincidí en el mateix institut amb tots dos, li dedicà aquests records:

Melòman empedreït, era un goig sentir-li comentaris crítics sobre compositors o sobre execucions d'intèrprets. [...] Amb en Payarols vam fer-nos amics: teníem interessos comuns, els idiomes o el món de la música, una ideologia oposada al franquisme, un sentit cívic... Viví quasi a tocar nostre, a la mateixa casa, però a la façana del passeig Francesc Macià, en un àtic ben situat des del qual es veia el Segre.

Alguna vegada la Sònia ens havia deixat prendre a casa seva el te a la russa, amb melmelada al fons de la tassa, i abocat des del samovar, que les famílies russes de l'exili de 1918 conservaven totes. L'única peça que no podia segrestar-se'ls era el samovar, com aquí no podia embargar-se el llit conjugal. [...] Li van fer entrevistes —cosa gens del seu gust— en ocasió dels seus cent anys. Ell hi declarà que aquesta circumstància del segle de vida és digna de celebració pels altres, que l'interessat ja té prou feina cada nou dia. Fidel a la seva doble passió, va llegir i va escoltar música fins quasi el moment d'aclucar els ulls (1998: 222-223).

3. L'OBRA

Se sol considerar *La mort d'Ivan Ilitx*, malgrat la seva brevetat, una de les obres de ficció fonamentals de tota la ingent producció textual de Lev Tolstoi —i cal tenir en compte que la darrera edició acadèmica de les seves obres completes preveu els cent volums—, que

es pot posar perfectament al costat de *Guerra i pau* (Война и мир), *Anna Karénina* (Анна Каренина), *La sonata a Kreutzer* (Крейцерова соната), *El pare Sergi* (Отец Сергий) i *Hadjt-Murat*. Les raons són diverses, però, entre d'altres, es podrien adduir la simplicitat i la sobrietat de l'estil, pròpies de les idees estètiques de l'època de maduresa de Tolstoi, i la capacitat de reunir en la mateixa trama una descripció versemblant de la malaltia i l'agonia amb el relat d'una crisi espiritual equivalent a la que sofrí el mateix escriptor.

Recordem que Tolstoi, després d'assolir el pòdium de la literatura russa amb *Guerra i pau* l'any 1869, entrà en un llarg i profund període de depressió del qual se'n sortí, finalment, el 1878, amb la creació del seu propi sistema de pensament, conegut com a tolstoisme. La crisi, la recerca d'una resposta al sentit de l'existència i la solució que trobà fent una interpretació personal de l'Evangeli foren relatats en un text autobiogràfic, *Confessió* (Исповедь, 1881-1882), però també ressonaren en molts dels seus textos literaris, com, per exemple, a *Anna Karénina* (1874-1877) i en *El pare Sergi* (1898).

A *La mort d'Ivan Ilitx* es pot resseguir gairebé fil per randa l'evolució espiritual de Tolstoi si es llegeix en paral·lel amb *Confessió*: la malaltia i el dolor desvetllen en el protagonista la consciència de la mort imminent, i aquesta fa que revisi tota la seva vida. Ivan Ilitx descobreix la falsedat dels principis que l'han guiada, dictats per la hipocresia de la societat a la qual pertany, comprèn que hi ha d'haver una manera diferent d'entendre l'existència gràcies a la presència de Gueràssim, el representant de la mentalitat camperola. Finalment, descobreix que l'objectiu de la vida, el que li dona sentit, és alleugerir el dolor dels altres i, amb el darrer acte de voluntat, intenta portar a terme aquesta idea. Tolstoi, per la seva banda, trobà en l'acceptació tranquil·la de la mort per part dels camperols el camí per sortir del seu estat d'angoixa existencial i redescobrir en les paraules evangèliques de Crist el missatge de no-violència i d'entrega al proïsme, que intentà posar en pràctica amb

diverses iniciatives durant la segona meitat de la seva vida. Ara bé, si a *Confessió* la veu omnipresent d'un jo que se sap mestre, que alliçonava implacablement, pot crear certa distància i escepticisme en el lector, a *La mort d'Ivan Ilitx*, en canvi, el profeta deixa pas a l'escriptor, i l'evolució espiritual del personatge es desplega com un fenomen natural i inevitable, convincent.

Seria convenient també remarcar la vàlua que l'obra ha tingut en l'àmbit mèdic: la precisa descripció de la malaltia i l'agonia ha desvetllat l'interès per la novel·la en els estudis de medicina i d'infermeria d'arreu, s'ha utilitzat en la formació de cures pal·liatives (Baños 2016: 174-175) i ha donat peu a estudis d'ètica com la tesi doctoral d'Ester Busquets (2016).

4. TRADUCCIÓ I RECEPCIÓ A CATALUNYA

La mort d'Ivan Ilitx (Смерть Ивана Ильича) es publicà a Rússia el 1886, just en el moment en què a França havia començat la moda de la literatura russa i, especialment, l'interès per Tolstoi. No és estrany, doncs, que aquell mateix any apareguessin dues traduccions al francès d'aquesta novel·la breu que es convertiren en la font intermèdia de les traduccions de l'obra a la majoria de llengües europees (Garcia 2016: 36-37).

En català la primera publicació es degué a Narcís Oller, que aplegà en un volum factici titulat *Un llibre trist* (1897) tres textos: *La mort d'Ivan Ilitx*, *Tres morts* i *La mort en el camp de batalla*. Oller, que ja havia traduït de forma indirecta obres d'autors russos com Ivan Turguénev i Isaac Pavlovsky,¹ en aquesta ocasió partí de les

¹ Sobre la relació d'Oller i Pavlovsky, vegeu Llovera 2013.

Lleó Tolstoi

LA MORT D'IVAN ÍLITX

seguit de

AMO I CRIAT *i* TRES MORTS

Traducció del rus

per

Francesc Payarols

1930

EDICIONS PROA. BADALONA

I

AL gran edifici del Palau de Justícia, durant un descans en una sessió de la vista del procés Melviski, es trobaren al despatx d'Ivan Egòrovitx Xèbek un dels jutges i el procurador i començaren a entaular una discussió sobre el famós procés de Krassov. Fedor Vassílevitx s'acalorava volent demostrar la incompetència, Ivan Egòrovitx es mantenia en la seva opinió; quant a Piotr Ivànovitx, qui des de bon principi no havia pres part a la discussió, hi continuava indiferent tot passant els ulls pel diari que acabaven de donar-li.

— Senyors — digué, — Ivan flitx és mort.

— No és possible!

— Mireu, llegiu — replicà a Fedor Vassílevitx allargant-li el periòdic, recent, que feia encara olor d'impremta.

Enquadrat en una orla negra hi havia l'esquela: "Praskòvia Fedòrovna assabenta amb gran sentiment als seus parents i coneguts, la mort del seu benvolgut espòs, magistrat de l'Audiència, Ivan flitx Golovin, finat el 4 de febrer d'aquest any 1882. L'enterra-

ment tindrà lloc divendres a la una de la tarda.”

Ivan flitx era company d'aquells senyors reunits i tots l'estimaven. Ja feia algunes setmanes que estava malalt; hom deia que la seva malaltia era incurable. La seva plaça quedava vacant i ja es feien comentaris sobre qui seria cridat a ocupar-la; tal vegada Alèxiev i al lloc d'Alèxiev, potser hi passaria Vínnikov, potser Xtàbel. El fet és que, en tenir esment de la mort d'Ivan flitx, el primer pensament de cada un dels senyors reunits en aquell despatx fou el de quina importància podia tenir aquella defunció per a l'ascens i el millorament d'ells mateixos o de llurs coneguts.

“Ara segurament em donaran la plaça de Xtàbel o de Vínnikov — pensava Fedor Vasílevitx. — Fa temps que me la tenen promesa i aquest ascens em significa un augment de vuit cents rubles, la cancelleria a part.”

“Ara és l'hora de sollicitar el trasllat del cunyat de Kaluga — pensava Piotr Ivànovitx. — La dona estarà ben contenta. Ara no podrà dir que mai no faig res per la seva família.”

— Sempre ho vaig pensar, que no en sor-

tiria — digué en veu alta Piotr Ivànovitx. —
Llàstima!

— Però què és el que tenia en definitiva?

— Els metges no ho han pas pogut precisar. És a dir, sí, que ho precisaren, però cadascú d'una manera diferent. Quan el vaig veure per darrera vegada em va fer l'efecte que es posaria bé.

— Jo no hi havia estat d'ençà de les festes. Sempre em preparava per anar-hi...

— I què, estava en bona posició?

— Sembla que la muller té alguna cosa. Però és insignificant.

— Caldrà anar-hi. Vivien tan lluny...

— Lluny de casa vostra. Tot és lluny de casa vostra.

— No em pot perdonar que visqui a l'altra banda de riu — féu Piotr Ivànovitx, somrient, a Xèbek.

I parlant de les grans distàncies de les ciutats, s'encaminaren novament a la sessió.

A part de les consideracions a què donà lloc aquella mort sobre els possibles trasllats i canvis en el servei que podia provocar, el fet en si del traspàs d'aquell tan pròxim conegut desvetllà en tots, en assabentar-se'n, com sempre, una mena de sentiment de joia en pensar que el mort "és ell i no jo".

“Com! mort! però val més ell que jo!”, pensà o sentí cada un d’ells. Així, encara que involuntàriament, pensaren aquells pròxims coneguts que es deien amics d’Ivan flitx, i pensaren, així mateix, que calia complir el trist deure que imposaven les conveniències assistint a les exèquies i fer a la vídua l’obligada visita de condol.

Els més íntims de tots eren Fedor Vassílevitx i Piotr Ivànovitx.

Amb Piotr Ivànovitx havien estat condeixebles a l’Escola de Dret, i es sentia obligat envers Ivan flitx.

Després de dinar Piotr Ivànovitx, havent assabentat la seva muller de l’esdeveniment i de la possibilitat del trasllat del cunyat al seu departament, sense prendre’s el temps de descansar es posà el frac i partí a casa d’Ivan flitx.

A l’entrada del domicili del difunt hi havia un cotxe de luxe i dos cotxes senzills. A baix, al rebedor, al costat del caper, recolzada contra la paret hi havia la tapa del taüt, de brocat amb serrell i galons daurats amb purpurina. Dues dames endolades es treien els abrics. L’una, la coneixia, era la germana d’Ivan flitx, l’altra li era desconeguda. Un company de Piotr Ivànovitx,

Schwarz, pujava l'escala i en veure'l des del graó superior, es deturà i li féu un signe amb els ulls, com dient: "Que totxament que ho ha fet Ivan flitx! no ha fet com nosaltres, vós i jo."

El rostre de Schwarz, amb patilles a l'anglesa i la talla prima encabida en el frac, tenia, com sempre, una solemnitat elegant, solemnitat que, contrastant sempre amb el seu caràcter mogut, li donava ara una gràcia tota especial. Així ho pensà Piotr Ivànovitx.

Piotr Ivànovitx cedí el pas a les dames i pausadament pujà l'escala darrera d'elles. Schwarz no seguí, sinó que es parà a dalt. Piotr Ivànovitx comprengué per què; evidentment volia concertar on anirien a jugar al *whist*¹. Les dames entraren a les habitacions de la vídua mentre Schwarz amb posat seriós, llavis estrets i esguard faceciós, senyalava al seu amic, amb un moviment de les celles, cap a la dreta, la cambra mortuòria.

Piotr Ivànovitx entrà, com passa sempre en aquests casos, indecís sobre el que calia fer. Només una cosa sabia: que, en aquestes circumstàncies, senyar-se no hi és mai de

1 Joc de cartes.

més. Si abans de fer-ho calia inclinar-se, no n'estava pas gaire segur i per això optà per un terme mig: en entrar a la cambra es senyà i féu una lleu reverència. En allò que li permetien els moviments de la mà i del cap, donà una llambregada per l'habitació. Dos joves, nebots, sortien de la cambra senyant-se; l'un d'ells, estudiant de l'Institut, semblava. Una velleta romania immòbil. Una dama que tenia les celles elevades d'una manera estranya li parlava en veu baixa. Un diaca vestit de jaqué, despert i decidit, llegia quelcom en veu alta amb expressió emfàtica que excloïa tota contradicció; el reboster Guerassim, passant per davant de Piotr Ivànovitx, amb pas lleuger escampava quelcom per terra. En veure-ho Piotr Ivànovitx tot seguit sentí una remota fetor de cadàver que es descompon. En ocasió de la seva darrera visita a Ivan flitx, havia vist aquell pagès a l'habitació; exercia les funcions d'infermer i Ivan flitx l'apreciava d'una manera especial. Piotr Ivànovitx es tornà a senyar i a inclinar-se lleugerament en direcció entremig del taüt, del diaca i de la imatge que hi havia damunt la taula, en un recó. Després, quan aquell moviment de la mà marcant la creu li semblà que ja esdevenia massa

perllongat, s'interrompé i es posà a mirar el difunt.

Aquest estava estirat, com estan sempre els morts, amb una feixuguesa particular, els membres rígids submergits en la caixa, la testa per sempre recolzada sobre el coixí i mostrant, com sempre mostren els morts, el groc front de cera amb les fondes entrades del cabell vora les temples i el nas prominent com si estigués pitjat contra el llavi superior. Havia canviat molt, encara s'havia aprimat més d'ençà que Piotr Ivànovitx no l'havia vist, com s'esdevé en tots els difunts, el seu rostre era més formós, sobretot més expressiu que no havia estat en vida. Aquell rostre donava la impressió de l'home que ha fet el que cal fer, i ho ha fet com calia fer-ho. No res menys en aquella expressió hi havia encara com un retret o una remembrança dels vius. Aquesta remembrança semblà extemporània a Piotr Ivànovitx o quan menys que no l'afectava. Es trobava un xic violent, per això tornà a senyar-se precipitadament, massa precipitadament, li semblà, mancant a les conveniències; es tombà i es dirigí a la porta. Schwarz l'esperava al passadís, dret, amb les cames separades i jugant amb les dues mans, darrera l'esquena, amb el capell

de copalta. Un esguard a la figura des preocupada, polida i elegant de Schwarz l'assenà. Piotr Ivànovitx comprengué que ell, Schwarz, estava per damunt de tot això i que no cedia a les impressions depriments. El sol aspecte d'ell deia: l'incident de l'enterrament d'Ivan flitx de cap manera no pot constituir una causa suficient per a justificar la interrupció de la sessió, és a dir, que ara com ara no hi ha res que pugui destorbar el partit aquest vespre, en el qual s'estrenarà un joc de cartes al mateix temps que un criad encendrà quatre ciris funeraris; en resum, que res no fa suposar que aquest incident pugui privar-nos de passar una agradable vetllada. Tot això va dir-ho a cau d'orella a Piotr Ivànovitx quan passà, proposant-li de reunir-se amb la colla a casa de Fedor Vassílevitx. No obstant, es veu que Piotr Ivànovitx no estava destinat a jugar al *whist* aquell vespre. Praskòvia Fedòrovna, una dona baixeta, grassona, que, malgrat tots els seus esforços per a evitar-ho, s'eixamplava progressivament a partir de les espatlles cap avall, tota endolada, el cap cobert amb un vel negre i les celles alçades d'una manera estranya com aquella altra dama que s'estava davant el taüt, sortint de la seva immobilitat, i deixant